

– соціологічна [1].

В працях вчених Ч.Н.Азімова, Б.І.Бачило, А.Б.Венгерова, В.О.Копилова розглядається питання інформаційних відносин у суспільстві та відокремлюються від них науково-інформаційні правовідносини [3, с.12; 6, с.26-27]. Під правовідносинами розуміють суспільні відносини, які регулюються нормами права. Елементами правовідносин є: об'єкт, суб'єкт, суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Суб'єктами досліджуваних правовідносин є державні органи, органи місцевого і регіонального самоврядування, юридичні особи та громадяни України, міжнародні організації, іноземні юридичні особи і громадяни та особи без громадянства. Фізичні та юридичні особи виступають як творці і накопичувачі інформації, виробники, зберігачі, споживачі інформаційної продукції та послуг, а також як посередники у сфері інформаційної діяльності. В зміст правоздатності суб'єктів входять збір, зберігання, переробка та розповсюдження науково-технічної інформації. У зв'язку з цим суб'єкти правовідносин наділені суб'єктивними правами та несуть юридичні обов'язки.

Об'єктом правовідносин є документована на будь-яких носіях або публічно оголошена вітчизняна і зарубіжна інформація про події та явища в галузі політики, економіки, культури, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах. Товарність інформації передумовлює її як об'єкт цивільних прав, можливість передачі на договірній основі.

Визначення терміну "інформація" необхідно для з'ясування інформації як предмету інформаційних правовідносин у правовій системі. Невірне тлумачення інформації призводить до багаточисленних непорозумінь та суперечностей. Товарність інформації передумовлює її як об'єкт цивільних прав, можливість передачі на договірній основі.

Список літератури: 1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992р. 2. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.05.1993р. 3. Азімов Ч.Н. «Научно-техническая информация и право». Х., «Вища школа». 1987. 4. Жуков В.И. «Правовой режим нетипичных объектов интеллектуальной собственности»// Правовое государство. Проблемы правотворчества. Тарту. 1989. 5. Кириско Є.Г., Козенко О.В., Поклонський Б.В. «Патент-во та науково-технічна інформація». К., 1972. 6. Копылов В.А. «Информационное право». М., 1997. 7. Лукашевич В.Г. «До визначення поняття "інформація", що вживається в сучасному юридичному обігу»// Вісник ЗЮІ МВС України. Запоріжжя. 1998. 8. Шишка Р.Б. «Право інтелектуальної власності погляд на проблему»// Право України. 1999. №1.

Надійшла до редколегії 12.03.2001р.

*В.В. Ряценко.
магістрант Нац. ун-ту внутр. справ*

СВОБОДА СЛОВА ТА ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІ В УКРАЇНІ

Свобода преси надає громадськості один з найважливіших способів дізнатися та формувати суспільну думку стосовно ідей та поглядів політич-

них лідерів. Більш загально – свобода політичного обговорення знаходиться біля самого ядра концепції демократичного суспільства [1, с.34]. Ст. 34 Конституції України закріплює право людини та громадянина на свободу слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань, а ст.15 забороняє цензуру. Це підкреслює, що дана свобода є однією з найважливіших у демократичному суспільстві.

Необхідно зазначити, що закони України відповідають ратифікованим міжнародним документам з даного питання, але в результаті комплексного розгляду нормативного врегулювання виникають деякі питання відповідності загальним принципам здійснення людиною права на свободу слова в діяльності ЗМІ.

В ч. 2 ст. 34 Конституції України зазначено, що здійснення свободи слова людиною може відбуватися усно, письмово чи у будь-який інший спосіб на свій розсуд. Вираження думок через ЗМІ є одним з найважливіших способів реалізації свободи слова людиною в демократичному суспільстві. Реалізація свободи слова відбувається у різних формах. В даній статті йдеться про реалізацію свободи слова через діяльність засобів масової інформації (друковані ЗМІ, телерадіоорганізації, інформаційні агентства тощо). Дефініція свободи слова наведена в національному законодавстві стосовно друкованої форми її вираження, зокрема в ст. 2 закону «Про друковані засоби масової інформації». А принципом діяльності телерадіоорганізацій визнано гарантування права кожного громадянина на доступ до інформації та вільне висловлювання своїх думок(ст. 2 закону «Про телебачення та радіомовлення»).

З метою формування комплексного визначення законодавчого врегулювання основних принципів реалізації людиною права на свободу слова в діяльності засобів масової інформації, їх систематизацію пропонується провести за наступною схемою¹.

1. Національна законодавча база ЗМІ. До національної законодавчої бази ЗМІ відносяться закони: «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення та радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про рекламу». Наведена нормативна база дає можливість людині реалізувати право на свободу слова, зокрема через ЗМІ.

2. Регулювання права власності ЗМІ орієнтовано на реалізацію права людини на свободу слова і відбувається у відповідності з принципом: «дозволено все, що не заборонено». В Україні забороняється створення телерадіоорганізацій іноземними юридичними і фізичними особами та особами без громадянства. Забороняється створення і діяльність телерадіоорганізацій з іноземними інвестиціями, у статутному фондi яких більш як 30 відсотків

¹ В основу покладено класифікацію використану в виданні «Закони та практика ЗМІ в одинадцяти демократіях світу (порівняльний аналіз)»/ ARTICLE 19.

іноземних інвестицій.(ч.4 ст.13 Закону «Про телебачення та радіомовлення»). Проте відсутнє обмеження на заснування друкованих ЗМІ громадянами та юридичними особами іноземних держав та особами без громадянства.

Монополізація загальнодержавних і регіональних громадсько-політичних друкованих ЗМІ в Україні не допускається. В ст.10 Закону «Про друковані засоби масової інформації» в ст.7 Закону «Про телебачення та радіомовлення»встановлені чіткі обмеження щодо володіння обсягом та кількістю ЗМІ. Дані обмеження встановлені з метою недопущення обмеження права людини на свободу слова, що можуть здійснюватися через зловживання монопольним становищем.

3. Регулювання імпорту та експорту друкованих видань та мовлення впроваджено з метою забезпечення ідеологічного, політичного та економічного плюралізму, який закріплено в ст.15 Конституції України. Друковані засоби масової інформації, що видаються та розповсюджуються в Україні, але зареєстровані в інших державах, підлягають реєстрації в Україні. Для розповсюдження друкованого ЗМІ в Україні необхідно одержати дозвіл відповідного державного органу, якщо порядок розповсюдження не встановлено міжнародним договором. (ст.39 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»). Обмежень щодо імпорту таких видань немає. Однак встановлено певні обмеження з метою захисту інтересів національної бази телебачення і радіомовлення.

4. Механізм саморегулювання преси на рубежі століть набуває принципового значення: журналіст, щоб виконувати на рівні часу свій професійний обов'язок, повинен володіти нормами етичної культури. В цивілізованих країнах світу механізм саморегулювання преси вважається в прийнятті етичних кодексів журналіста, журналістських об'єднань. В них нормативно регулюються різні сторони журналістської діяльності. Саме в таких нормативних документах виникли норми про нерозкриття джерела з якого поступила інформація. Тільки потім цю норму було трансформовано в національні законодавства деяких європейських країн.

5. Співвідношенню свободи слова з правами інших осіб на честь і гідність приділено чимало норм в Українському законодавстві, які виходять з принципу, що реалізація свобод людини має здійснюватися не порушуючи прав іншої людини, однак даний принцип потребує деякого корегування задля врахування інтересів суспільства. Розглянемо це на прикладі закріплення в законодавстві відповідальності за правопорушення, пов'язані з посяганням на честь та гідність людини. По-перше, це кримінальне правопорушення – наклеп – поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать іншу особу. По-друге, це цивільне правопорушення – поширення відомостей, що не відповідають дійсності і заподіюють шкоду інтересам, честі, гідності та діловій репутації громадянина чи організації. Відмінність цих правопорушень встановлюється за ознакою завідомої неправдивості. Завідомою неправдивістю визнається очевидний для винного факт невідповідності відомостей дійсності (п.11 Постанови Пленуму Верховного Суду України №7 від 28.09.90р.).

5.1. Вторгнення ЗМІ до приватного життя має певні юридичні межі, до яких ч.4 ст.23 закону «Про інформацію» віднесена заборона збирати відомості про особу без її попередньої згоди, за винятком випадків, передбачених законом. На розгляді в Верховній Раді України знаходиться проект закону «Про захист персональних даних». Національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження стануть закритою інформацією.

Правда, у законодавстві України не встановлено відповідальності за порушення права на недоторканість приватного життя. В результаті аналізу ст.125 КК та ст.7 ЦК не є правопорушенням розповсюдження відомостей, що порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам особи чи організації, якщо ці відомості відповідають дійсності. Наприклад, якщо у вашому житті відбулася подія, розголошення якої завдає вам моральних страждань, ви не маєте можливості захистити себе. Це протирічить ст.3 Конституції України де честь та гідність людини визнані найвищою соціальною цінністю та ст.28, що закріплює повагу до гідності людини. В даному випадку особа може лише скаржитися на порушення її права, встановленого ч.4 ст.23 закону «Про інформацію». Вказане протиріччя потребує встановлення в законодавстві норми, що має передбачати відповідальність за приниження честі і гідності людини, навіть у випадку правдивості даної інформації. В такому разі обмеження відповідає ч.3 ст.34 Конституції України і може бути встановлене для захисту репутації та прав (честі, гідності) людини.

5.2. Право відповіді на публікацію встановлює обов'язок спростування засобами масової інформації відомостей, що порочать честь, гідність та ділову репутацію в тому ж виданні, передачі або іншим адекватним способом. Така норма встановлюється в ст. 7 ЦК України та аналогічна в ст.37 Закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». А в законі «Про телебачення та радіомовлення» передбачено обов'язок надавати ще й можливість відповіді та власного тлумачення обставин справи.

В законі «Про друковані засоби масової інформації в Україні» та в законі «Про телебачення і радіомовлення» поняття відомостей, що не відповідають дійсності і відомостей, що завдали шкоди честі та гідності громадян розрізняються. В ст.7 ЦК використовується відмінний термін – відомості, що порочать честь і гідність чи ділову репутацію громадянам і юридичним особам, або заподіюють шкоду їх інтересам, якщо ці відомості не відповідають дійсності. Бажано надати чіткої термінологічно-понятійної визначеності категоріям «відомості, що порочать честь і гідність», «відомості, що не відповідають дійсності» та «відомості, що порочать честь і гідність та не відповідають дійсності».

6. Межі допустимої критики державних органів, посадових осіб та політиків спеціально не встановлені законом. А між тим мають бути встановлені ширші межі до власне політика, ніж до нього, як до приватної особи чи пересічного громадянина. Мабуть має рацію Європейський Суд з прав людини, який в одному з рішень підкреслює: «Межі допустимої критики є відповідно ширшими, коли критика стосується власне політика, а не приватної

особи. На відміну від останньої, перший неминуче та свідомо відкриває себе для найретельнішого аналізу кожного слова і вчинку ... і, як наслідок, має виявляти до цього більше терпимості» (Справа Лінгенса проти Австрії від 1986р.) [2; с.64], а також зазначає, що межі допустимої критики є ширшими, коли це стосується уряду (Справа Кастелса проти Іспанії від 1992р.) [2; с.67]. В демократичній державі, а на таку претендує Україна, принцип стримань і противаг передбачає контроль за діяльністю однієї гілки влади іншою. Але цього недостатньо. Дії або бездіяльність уряду, парламенту, суду мають підлягати прискіпливому аналізу й з боку так званої «четвертої влади» та громадської думки.

7. Захист джерел інформації здійснюється через реалізацію права на нерозголошення («право не розголошувати інформацію, що визначає джерело»). Дане право закріплене в рекомендації № (2000)7 Комітету Міністрів Ради Європи. Комітет зазначає, що захист джерел інформації складає основну умову журналістської праці і свободи, так само як і свободи ЗМІ. В Українському законодавстві нерозголошення інформації, зазначеної джерелом на законодавчому рівні закріплено лише як обов'язок журналіста чи телерадіоорганізації (п.3 ч.3 ст.26 закону «Про друковані ЗМІ в Україні» та п.Є ч.1 ст.37 закону «Про телебачення і радіомовлення»- відповідно).

8. Обмеження розголошення інформації отриманої конфіденційно є законодавчо визнаним, як обов'язкове. Основна проблема полягає в тому, що здійснення свободи слова є процес двобічний. По-перше – це право на отримання інформації, по-друге – право на її висловлювання. Тобто, для виконання другої свободи необхідно забезпечити реалізацію першої. Право на отримання інформації від державних органів, підприємств та установ закріплено ст.26 закону «Про телебачення та радіомовлення», але його здійснення унеможливується ст.ст. 30, 37 закону «Про інформацію». Так, згідно ст.37 не підлягають обов'язковому наданню для ознайомлення за інформаційними запитами офіційні документи, які містять в собі конфіденційну інформацію. За ст.30 «Конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов». За умови, що ЗМІ висвітлюватимуть інформацію, яку «органи державної влади та органи місцевого самоврядування зобов'язані надавати ЗМІ через відповідні інформаційні служби» цих органів (ст.2 закону «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації») виникають всі передумови до такої ситуації: органи влади та місцевого самоврядування самостійно визначатимуть яку інформацію надавати. Це є порушенням основних принципів закладених в нормах національного та міжнародного права.

9. Юридична відповідальність ЗМІ передбачена в ст.47 закону «Про інформацію», ст.41 закону «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», ст.46 закону «Про телебачення та радіомовлення», ст.34 закону «Про інформаційні агентства», ст.27 закону «Про рекламу» та іншими законодавчими актами. До органів, що притягують ЗМІ до юридичної відповідальності відносяться суди, органи виконавчої влади (зокрема державний

комітет у справах захисту прав споживачів, антимонопольний комітет та інші органи), позавідомчий орган Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, що накладають стягнення в межах своїх повноважень. Порушення ЗМІ законодавства передбачає дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність.

Дані обмеження суттєво впливають на діяльність ЗМІ. Важливо відмітити, що указом президента України від 22.07.98р. № 810 схвалено концепцію адміністративної реформи, яка опрацьовує питання про роль адміністративної юстиції як форми контролю за діяльністю управління. Впроваджені зміни матимуть велике значення і для діяльності ЗМІ.

Отже законодавче регулювання діяльності ЗМІ суттєво впливає на здійснення людиною права на свободу слова. Законодавче врегулювання зазначених питань визначається рівнем розвитку демократичного суспільства, значенням та пріоритетами прав та свобод людини, що мають знаходити своє відображення не тільки на рівні норм приписів, але і в правосвідомості народу.

Тому потрібно вдосконалювати законодавство у відповідності до міжнародних документів. Тенденції в цьому напрямку вже накреслилися, але належить ще чимала робота законодавців по узгодженню норм вітчизняного законів один з одним і з нормами міжнародного права. Якщо Конституцією України проголошено побудову демократичної держави та пріоритету прав та свобод людини, то інститут свободи слова має посісти чільне місце. А для цього не достатньо лише його проголосити, потрібні гарантії його здійснення, надійні механізми реалізації.

Список літератури: 1. Практика Європейського Суду та Європейської Комісії з прав людини при застосуванні ст.10 Європейської Конвенції з прав людини. К., 2000. 2. Посібник з свободи вираження / стаття 19 (міжнародний центр проти цензури). К., 1999. 3. Европейский Суд по правам человека. Избранные решения: В 2т. Т.1/ Председатель редколлегии д.ю.н. В.А.Туманов. М., 2000. 4. Збірник Постанов ПКСУ в цивільних справах та з загальних питань. Х., 2000. 5. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України/ Відп. Ред.: Бойко О.С. та ін. - 6-ге вид. допов. К., 2000. 6. Законы та практика ЗМІ у одинадцяти демократіях світу (порівняльний аналіз)/ ARTICLE 19, Харківська правозахисна група; Х., 2000.

Надійшла до редколегії 26.03.2001р.

*Е.В. Горян,
ад'юнкт каф. конст. та міжнародного права
Нац. ун-ту внутр. справ*

КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ (ДОСВІД ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

Вступ України до Ради Європи став значним кроком у побудові демократичної правової держави. Свобода особистості, політична свобода та верховенство права, які повинні забезпечуватися в державах-членах Ради Європи, становлять "підвалини кожної справжньої демократії" [1, с.707]. Однією